

Üniversite Adının Doğuşuⁱ

Timur Karaçay
tkaracay@baskent.edu.tr

Üniversitelerin kuruluşuna kesin bir tarih vermek zordur. Tek tek ele alındığında, Avrupa Üniversitelerinin herbirisinin tarihi iyi bilinir. Ama, bir eğitim kurumunun ne zaman üniversite sayılması gerektiği konusu tartışmalıdır.

Ayrıca, ortaçağda bir eğitim kurumunun üniversite niteliğine kavuştuğu tarih ile adına “üniversite” nitelemesini eklediği tarih birbirlerinden farklıdır.

Bu yazıda, “üniversite” adının ortaya çıkışını anlatan ilginç bir olay anlatılacaktır.

Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun kurucusu Şarlman (Charlemagne, 742-814), ülkesinin eğitilmiş insanlara gereksinimi olduğunu gören bir kraldı. O zaman eğitim-öğretim işini yapabilen tek kurum kiliseydi. Ülkesindeki bütün katedrallerin ve manastırların, yetenekli bütün erkek çocuklara ücretsiz eğitim verecek birer okul açması buyruğunu verdi. Katedral ve manastır okulları (kilise okulları) din adamı (rahip) yetiştirmek için kurulan okullardır. O okullara kız öğrenci alınmaz. Yalnız erkek çocuklar için açılmış olsalar bile, Şarlman'ın girişimi, Avrupa eğitim tarihinde önemlidir. Çünkü, o tarihe kadar Avrupa'da ücretsiz yaygın eğitim girişimi yoktur. Şarlman öldükten sonra, imparatorluk zor dönemlere girer. İç savaşlar yanında Batıda Endülüsler'in, doğuda Macarlar'ın ve Avarlar'ın saldırıları vardır. O nedenle, Şarlman'ın eğitim hamlesi tam gerçekleşemez. Gene de bazı kilise okulları faaliyetlerini sürdürebildiler.

Kilise okullarının asıl amacı din adamı yetiştirmek olduğuna göre, o okulların öğretim programlarının o amaca göre düzenlenmiş olması doğaldır. Zaten kilise okulları dışında başka bir okul sistemi yoktu. Kilise okullarında iki öğretim programı uygulanırdı.

1. **Trivium** : Öğretim programı gramer, konuşma (rhetoric) ve mantık üçlüsünden oluşur. Bu üçlünün öğretildiği okullara *Gramer Okulları* denilirdi. Gramer öğretimi Latince okuma, konuşma ve yazma öğretimidir. O zamanlar, Avrupa'da Latince, eğitilmiş kişilerin bilmesi gereken bir üst sınıf dilidir.
2. **Quadrivium**: Zamanla gramer okullarında okutulan rhetoric ve mantık derslerinin içeriği genişledi. Aritmetik, geometri, astronomi ve müzik konularını da kapsamaya başladı. Bu son dört konu *quadrivium* diye adlandırılır.

Birinci milenyumun başlarında (1000'li yıllar), kilise okullarının öğretim programları din adamı yetiştirmenin ötesine geçmeye başladı. Felsefeyi ve düşüncüyü öne çıkaran ders kitapları ortaya çıkmaya başladı. Örneğin, *Reims* katedral okulunda İspanya'da eğitim görmüş Gerbert, sayıları yazmak için *Hint-Arap Sayma Sistemini*, hesap yapmak için *abakusu* ve yıldız gözlemleri için *astrolobu* öğretmeye başlamıştı. Unutmayalım ki, o zamanlar Avrupa, sayıları yazmak ve hesap yapmak için Roma rakamlarını kullanıyordu. Roma rakamları ile sayıları yazmanın zor ve hesap yapmanın olanaksız olduğu iyi bilinir. İslam uygarlığında

kullanılan *Hint-Arap Sayma Sistemi* ile hesap yapmanın Avrupa'ya İspanya ve Kuzey Afrika üzerinden girişi, ticaretin önünü açan büyük bir yeniliktir. Kilise okullarının öğretim programlarında bu tür değişim ve zenginleşmeler giderek yaygınlık kazandı. Bir bakıma, Avrupa, kilisenin yarattığı ortaçağ karanlığını yaşarken, o karanlığı yaratan kilisenin okullarında aydınlanmanın ilk ışıkları yanmaya başlıyordu.

1079 yılında Papa VII.Gregory, Şarلمان'ın buyruğunu yineledi. Bütün katedral ve manastır okullarının rahip eğitmek amacıyla okullar açmasını buyurdu. Papa, krallara karşı kiliseyi güçlendirmek için giriştiği bu hareketle, farkında olmadan, ortaçağ Avrupa üniversitelerinin doğuşuna giden yolu açtı. Özellikle, katedrallerin ve manastırların çok olduğu yerlerde örgün eğitim hızla gelişmeye başladı. *Paris*, bu yerlerin başındadır.

Üniversite Adının Ortaya Çıkışı

Ortaçağ zamanlarında Paris kenti, Seine ırmağının oluşturduğu adacıkta yer alan iki büyük otoritenin yönetimindedir. Birisi *Notre Dame* katedralidir, ötekisi ise onun tam karşısında yer alan *krallık sarayı*'dır. Başpiskopos (archbishop) *Notre Dame* katedralinde oturmaktadır. *Notre Dame* katedrali, Paris kilise okullarında yetişen din adamlarına yeterlik/yetki belgeleri verir. Bu belgeleri başpiskopos yerine, yardımcısı rektör (chancellor) dağıtır. O nedenle, chancellor'un kilise okulları üzerinde ağır baskısı vardır. Katedralin karşısındaki krallık sarayında kentin emniyet müdürü (provost) oturmaktadır. Rektör ve emniyet müdürü genellikle iyi geçinirler. Çok sayıda öğretmen ve öğrencinin yaşadığı kenti sorunsuz yönetirler.

1100 lü yıllarda, çok sayıda yabancı öğrenciyi de içine alan yüksek öğretim, henüz devlet güdümünde değildir. Öğrenciler okula ya da ders aldıkları öğretmene ücret (tuition) öderler. Bir tür özel okul ya da özel öğretmen sistemi yürürlüktedir. Öğrenimden sonra rahiplik yetkisini dağıtan *Notre Dame*, sisteme egemendir. Öğrenciler ve öğretmenler Latin Quarter denilen bölgeye yerleşmeye başladılar. Latin Quarter, Latince'nin egemen olduğu yeni bir mahalle yeni bir yerleşke oldu. Öğrenci sayısı o zamanki Paris'in nüfusunu aştı. Nehrin batı yakasında birkaç tane manastır okulu vardır. En büyükleri *St.Germain*, *Ste.Genevieve* ve *St.Victor*'dur. Bu okulların kendi başöğretmenleri (master) vardır. Ama chancellor, o okullarda mutlak yetki sahibidir ve başöğretmene sormadan okula öğretmen atayabilir, öğretim programını belirler ve öğretimi denetler, mezunlara rahiplik yetki belgesi verir. Bu durum doğal olarak, başöğretmenler arasında chancellor'a karşı bir hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Bu hoşnutsuzluk, bir çok (baş)öğretmenin *Notre Dame* katedralinden uzaklaşmaları, Latin Quarter denilen bölgeye yerleşip, kendi fakültelerini kurmaları sonucunu doğurdu. Yabancı öğrencilerin de yoğun olarak toplandığı Latin Quarter, 1100 lü yıllarda büyük bir eğitim sitesi oldu.

1200 yılının sonbaharında Latin Quarter'da yaşayan bir Alman öğrenci evinde arkadaşlarına bir parti vermeye karar verir. On yaşındaki uşağını şarap almak için caddenin köşesindeki tavernaya yollar. Tavernadaki tezgahtar çocuğun damacanasına bozuk şarap doldurur. Bunu farkeden çocuk itiraz eder. Taverna görevlileri çocuğu dövüp ve sokağa atarlar. Bu arada damacana da kırılır. Çocuk gelip başına gelenleri anlatınca, partiye gelen öğrenciler topluca tavernaya giderler. Tavernayı darmadağın edip görevlilerini döverler ve dolu bir damacana ile dönüp partiye devam ederler.

Tavernacı emniyet müdürüne gider ve öğrencilerin yakalanıp cezalandırılmalarını ister. Emniyet müdürü yanına görevlileri ve bazı gönüllüleri alıp, Latin Quarter'da öğrenci avına çıkar. Arama sırasındaki hoyrat davranışları semt öğrencilerinin ve öğretmenlerinin tepkisini

çeker. Aralarında şiddetli bir kavga başlar. Emniyet görevlileri püskürtülür. Ancak kavgada beş öğrenci ölür. Onlardan birisi tavernadan şarap aldırın Alman öğrencidir. Alman öğrencinin Liege piskoposluğuna seçilmiş biri olduğu anlaşılır. Olay büyümeye başlar.

Notre Dame'dan destek alamayınca, öğrenciler ve öğretmenler kendi aralarında örgütlenirler. Yabancıları da içine aldığını belirtmek için birliğe **Universitas** adını verirler. "*Université*" adı buradan gelir. Kurdukları barikatlarla Latin Quarter'a polisin girmesine izin vermezler. Emniyet müdüründen ve rektörden uzlaşma işareti görmeyen *Universitas*, temsilcilerini Kral Philip'e gönderir. Temsilciler kral'dan korunma ve bazı imtiyazlar isterler. Kral temsilcilere;

-İsteklerinizi kabul etmezsem ne yapacaksınız?

diye sorar. Temsilciler yanıt verir;

-O zaman, cübbelerimizin eteğinden Paris sokaklarının tozunu silkelere gideriz!

Kral Philip bu sözün ne anlama geldiğini bilecek kadar akıllıdır. Latin Quarter'daki öğrenciler kenti terk edip başka ülkeye giderlerse, Paris'in çok şey kaybedeceğini bilir. O nedenle, öğrencilere istedikleri imtiyazları verir. Artık *universitat* kralın korumasındadır. Polis onlara karışamayacaktır. Daha önemlisi, Latin Quarter'daki okullar (fakülteler), Chancellor'dan bağımsız olarak kendi öğretim programlarını yapabilecek, öğretmenleri atayabilecek, dereceleri dağıtabileceklerdir. Bu olgu, Paris'te yüksek öğrenimin kiliseden kopuşunun başladığı andır. O andan sonra, Üniversite kurulmuştur.

O günden beri üniversite, kralın altın tepside sunduğu gülsuyunu kana kana içmeyi istiyor, ama başaramıyor. Kralın verdiği imtiyazları kıskançlıkla korumaya çalışıyor, ama siyaset buna izin vermiyor. Çünkü siyaset, toplumların kalkınmasında ve yönetiminde yüksek öğretimin rolünü Papa VII.Gregory'nin gördüğü gibi görebiliyor, ama Kral Philip kadar cesur olamıyor.

ⁱ [Dr. Lynn H. Nelson](#), Professor Emeritus, University of Kansas, Lectures in Medieval History, 1 January 2001.